THE JEWISH JOURNAL
דער אידישער זשורנאל
H. Winberg, Pres. & Gen. Mgr.
The Only Daily Jewish Newspaper In The Province of Ontario.
PUBLISHED BY
CANADIAN JEWISH PUBLISHING Co. Ltd.
251—253 Queen Street West Telephone Adelaide 3967
Subscription Rates $6 PER YEAR $3.50 SIX MONTHS
Single Copy — 3 cents
Entered as Second Class Mail Matter at C. P. O. Toronto Ont. January 22nd 1913

דער פאריזער היינע-מאנומענט

היינריך היינע האט ניט מעניג באריהמט געמאכט דייטשלאנד מיט זיינע לידער, אבער ווען טיילען פונ'ם דייטשען פאלק האבען געוואלט שטעלען א דענקמאל נאך איהם אין דער שטאדט דיסעלדארף, וואו ער איז געבוירען געווארען, האט עס די דייטשע רעגירונג פארבאטען, אין דער באטרעפענדער מאנומענט איז אוועקגעשטעלט געווארען ערגעץ אין א שטילען ווינקעל אין בראנקס, ניו־יארק.

די דייטשע אפיציעלע רעגירונג זענען אזוי איפגעבראכט געווארן זען געגען היינריך היינע'ן, אז ווען דער עקס־קאיזער ווילהעלם האט מיט יאהרען צוריק אפגעקייפט דעם פאלאץ „ארכילאן" אין קארפו, גריכענלאנד, איז זיין ערשטע ארבייט געווען ארונטערצורייסען דעם היינע־מאנומענט, וואס די עסטרייכישע קייזערין, היינע'ס א פארהערערין האט דארטען אויפגעשטעלט, ווען זי האט פאר זיך געבויט דעם באטרעפענדען פאלאץ.

אזוי איז דער נאמען פון דעם גריסען דיכטער געבליבען טריף ביי די אפיציעלע רעגירערער, פון זיין לאנד, פון יענעם לאנד וואס ער האט אזוי מייסטערהאפט באזונגען אין זיין „הארץרייזז".

יעצט קומט די נייעס פון פאריז, אז א ספעציעלע קאמיסיע פון דער פאריזער שטאדט־פארוואלטונג האט באשלאסען אויפצושטעלען א מאר־מאר־שטיין צו היינריך היינע'ס אנדענקען אויף דעם הויז, וואו דער גרויסער דייטש־אידישער דיכטער האט געלעבט א לאנגע צייט, און איז דאר־טען אויך געשטארבען.

און עס איז א שעהנער קוריאז פון דער געשיכטע.

אין דייטשלאנד, אין זיין אייגענער היים, איז קיין היינע מאנומענט ניטא, און די צוויי דענקמעלער וועלען זיך גאר געפינען אין דער, צו דייטש־לאנד פיינדליכער פאריז, און אין דער ווייט־פרעמדער ניו־יארק.

עס איז א שעהנער קוריאז, אבער דאך א קוריאז.

אן אקט פון ברוטאליטעט

ענגלאנד און דייטשלאנד האבען שוין לאנג שלום געשלאסען. דייטשע פארטרעטער געפינען זיך אין אלע ענגלישע צענטערען. דער מסחר צווישען ביידע לענדער ווערט אנגעפיהרט אויפ'ן אייגענעם נארמאלען וועג ווי פאר דער מלחמה. דער האס קאן פון די הערצער ניט אויסגערייסען ווערען. אבער אפיציעל איז מען שלום. אדרבא: די נייע ענגלישע רעגי־רונג גרייט זיך צו פארלייכטערען דעם גודל פון דער דייטשער רעפובליק אין אויסווירקען, אז די אמערע גרויסע מלוכות זאלען באהאנדלען דייטש־לאנד מיט איינזעהעניש.

די שטעלונג פון דער ענגלישער מאכט האט אבער ניט געקאנט אויסווארצלען פון די ענגלישע פאטריאטען די געפיהלען פון האס אין חשד, וואס האבען זיך אין זייערע הערצער איינגענעסטעלט אין דער צייט פון די מאסען אויסשלאכטונגען אויף די פעלדער פון פלאנדרען. די פאנאטישע עלעמענטען אין ענגלאנד קאנען ניט דערשטיקען אין זיך די סענטימענטען פון שנאה און פאראורטייל אין זיי שטעלען זיך ניט פאר קיין שום זאך, כדי צו דערנידערען אין צו שעדיגען די אינטערעסען פון די הינגעריגע און רואינירטע דייטשען.

און דער שענדליכסטער און ברוטאלסטער אקט קעגען די הונגעריגע דייטשען איז באגאנגען געווארען אין ענגלאנד מיט צוויי טעג צוריק, ווען ענגלישע פאטריאטען האבען זיך מיט א ווילדער קראפט ארויפגע־ווארפען אויף א ראדיקאלען מיטינג, וואו מען האט אנגערופען אויף א פאנד לטובת די הונגעריגע דייטשען. דער אקט איז דורכגעפיהרט געווארען מיט אזא ציניזם, מיט אזא אומפארשעהמטער חוצפה, אז עס האט באדארפט ארויסרופען א געפיהל פון רעוואלט. די „באקסעס" פון די ביי־שטייערונגען זענען צובראכען געווארען אין די מטבעות זענען אויף דער ערד פארנאנדערגעווארפען געווארען.

און אזוי האט ניט געפארט און ניט באדארפט זיין. די שנאה צו דייטשלאנד איז א ירושה פון ווילדע און פינסטערע צייטען, נאך די וועלט האט זיך איז טייכען בלוט און טרעהרען געטרונקען. ווען אלע צושטע־רענדיגע כהות פון דער מענשהייט האבען זיך פארנאנדערגעישעט און האבען געדראהט די ערד צו חרוב מאכען. דער פעריאד פון האס־לידער, פון צארן־הימנען און שדים'שע אגיטאציעס איז שוין אריבער, אין אין אזא צייט, ווען מענשען שטרעקען זיך אויס איינע די אנדערע די הענט, האט מען באדארפט פארגעסען די אלטע חשבונות. דייטשלאנד האט אמאל געזינדיגט, שטארק געזינדיגט, מיאוס געזינדיגט. זי האט זיך פארמאסטען די גאנצע וועלט אין א יאמער־טאל צו פארוואנדלען. זי האט דעם גאנ־צען ערד־קוגעל געזאלט באהערשען. אלץ איז אמת. אבער די וועלט זייל שלום; די מענשען לעבען נאך שלום. פארוואס זאל מען איצט פארטזעצען די ברוטאלע אקטען פון דער מלחמה־צייט? פארוואס זאל מען ניט דערלאזען צו שאפען חילף פאר די רואינירטע דייטשע פריינען און קינדער, וועלכע טרינקען זיך אין א ים פון הונגער און נויט?!

די ענגלישע רעגירונג איז פאר דער אויפריכטונג פון דייטשלאנד. דאס אליין דארף זייזען די אולטרא־פאטריאטען פון דער ענגלישער ערד; אז עס איז אין די ענגלישע אינטערעסירט אין דעם גודל פון דייטשלאנד; אז עס איז אין די ענגלישע אינטערעסען צו העלפען אויעקשטעלען די דייטשע חרוב־געווארענע ישובים אויף א שטארקען עקאנאמישען באזיס. עס מוז געהמען א סוף צו די ברוטאלע אקטען און אן ערא פון שלום מוז די ערד באהערשען!

פאר אייערע אינטערעסען

דער אויפרוף פון „אידישען זשורנאל" צו די אידישע פעדלער, זיי זאלען זיך ארגאניזירען, האט געפונען אן אפקלאנג. איין ארגאניזאציאנס־פארזאמלונג איז שוין פארגעקומען, און א צווייטער מיטינג וועט היינט פארקומען.

עס איז אין אייערע אייגענע אינטערעסען — אידישע פעדלער, אין איהר דארפט זיך זעהען צו ארגאניזירען וואס שטארקער.

אויב די „לייסענס" זאך זאל ווערען א געזעץ, וועט עס טרעפען אלע פארשיעדענע סארטען פעדלער, און עס איז דארום אין יעדענס אינטע־רעס, פון וואס פאר א סארט פעדלערייז עס זאל ניט זיין, צו פאראינטערע־סירען זיך אין דער זאך און זוכען צו באקעמפען דעם געפאנגטען געזעץ.

פרוכטבארע ארבעט, אייזען אין שמאטע־פעדלער, „הרייגדם" - פעד־לער און אלע אנדערע — דאס געזעץ איז געציעלט געגען אלעמען, און איהר אלע מוזט זיך פארטייידיגען.

דער פאריזער היינע-מאנומענט

היינריך היינע האט ניט מעניג באריהמט געמאכט דייטשלאנד מיט זיינע לידער, אבער ווען טיילען פונ'ם דייטשען פאלק האבען געוואלט שטעלען א דענקמאל נאך איהם אין דער שטאדט דיסעלדארף, וואו ער איז געבוירען געווארען, האט עס די דייטשע רעגירונג פארבאטען, אין דער באטרעפענדער מאנומענט איז אוועקגעשטעלט געווארען ערגעץ אין א שטילען ווינקעל אין בראנקס, ניו־יארק.

די דייטשע אפיציעלע רעגירערער זענען אזוי איפגעבראכט געווען זען געגען היינריך היינע'ן, אז ווען דער עקס־קאיזער ווילהעלם האט מיט יאהרען צוריק אפגעקייפט דעם פאלאץ „ארכילאן" אין קארפו, גריכענ־לאנד, איז זיין ערשטע ארבייט געווען ארונטערצורייסען דעם היינע־מאנומענט, וואס די עסטרייכישע קייזערין, היינע'ס א פארהערערין האט דארטען אויפגעשטעלט, ווען זי האט פאר זיך געבויט דעם באטרעפענדען פאלאץ.

אזוי איז דער נאמען פון דעם גריסען דיכטער געבליבען טריף ביי די אפיציעלע רעגירערער, פון זיין לאנד, פון יענעם לאנד וואס ער האט אזוי מייסטערהאפט באזונגען אין זיין „הארץרייזז".

יעצט קומט די נייעס פון פאריז, אז א ספעציעלע קאמיסיע פון דער פאריזער שטאדט־פארוואלטונג האט באשלאסען אויפצושטעלען א מאר־מאר־שטיין צו היינריך היינע'ס אנדענקען אויף דעם הויז, וואו דער גרויס־סער דייטש־אידישער דיכטער האט געלעבט א לאנגע צייט, און איז דאר־טען אויך געשטארבען.

און עס איז א שעהנער קוריאז פון דער געשיכטע.

אין דייטשלאנד, אין זיין אייגענער היים, איז קיין היינע מאנומענט ניטא, און די צוויי דענקמעלער וועלען זיך גאר געפינען אין דער, צו דייטש־לאנד פיינדליכער פאריז, און אין דער ווייט־פרעמדער ניו־יארק.

עס איז א שעהנער קוריאז, אבער דאך א קוריאז.

אן אקט פון ברוטאליטעט

ענגלאנד און דייטשלאנד האבען שוין לאנג שלום געשלאסען. דייטשע פארטרעטער געפינען זיך אין אלע ענגלישע צענטערען. דער מסחר צווי־שען ביידע לענדער ווערט אנגעפיהרט אויפ'ן אייגענעם נארמאלען וועג ווי פאר דער מלחמה. דער האס קאן פון די הערצער ניט אויסגעריסען ווערען. אבער אפיציעל איז מען שלום. אדרבא: די נייע ענגלישע רעגי־רונג גרייט זיך צו פארלייכטערען דעם גודל פון דער דייטשער רעפובליק און אויסווירקען, אז די אמערע גרויסע מלוכות זאלען באהאנדלען דייטש־לאנד מיט איינזעהעניש.

די שטעלונג פון דער ענגלישער מאכט האט אבער ניט געקאנט אויסווארצלען פון די ענגלישע פאטריאטען די געפיהלען פון האס אין חשד, וואס האבען זיך אין זייערע הערצער איינגענעסטעלט אין דער צייט פון די מאסען אויסשלאכטונגען אויף די פעלדער פון פלאנדרען. די פאנאטישע עלעמענטען אין ענגלאנד קאנען ניט דערשטיקען אין זיך די סענטימענטען פון שנאה און פאראורטייל און זיי שטעלען זיך ניט פאר קיין שום זאך, כדי צו דערנידערען אין צו שעדיגען די אינטערעסען פון די הונגעריגע און רואינירטע דייטשען.

און דער שענדליכסטער און ברוטאלסטער אקט קעגען די הונגעריגע דייטשען איז באגאנגען געווארען אין ענגלאנד מיט צוויי טעג צוריק, ווען ענגלישע פאטריאטען האבען זיך מיט א ווילדער קראפט ארויפגע־ווארפען אויף א ראדיקאלען מיטינג, וואו מען האט אנגערופען פאר א פאנד לטובת די הונגעריגע דייטשען. דער אקט איז דורכגעפיהרט געווארען מיט אזא ציניזם, מיט אזא אומפארשעהמטער חוצפה, אז עס האט באדארפט ארויסרופען א געפיהל פון רעוואלט. די „באקסעס" פון די ביי־שטייערונגען זענען צובראכען געווארען אין די מטבעות זענען אויף דער ערד פארנאנדערגעווארפען געווארען.

און אזוי האט ניט געפארט און ניט באדארפט זיין. די שנאה צו דייטשלאנד איז א ירושה פון ווילדע און פינסטערע צייטען, נאך די וועלט האט זיך איז טייכען בלוט און טרעהרען געטרונקען. ווען אלע צושטע־רענדיגע כהות פון דער מענשהייט האבען זיך פארנאנדערגעישעט און האבען געדראהט די ערד צו חרוב מאכען. דער פעריאד פון האס־לידער, פון צארן־הימנען און שדים'שע אגיטאציעס איז שוין אריבער, און אין אזא צייט, ווען מענשען שטרעקען זיך אויס איינע די אנדערע די הענט, האט מען באדארפט פארגעסען די אלטע חשבונות. דייטשלאנד האט אמאל געזינדיגט, שטארק געזינדיגט, מיאוס געזינדיגט. זי האט זיך פארמאסטען די גאנצע וועלט אין א יאמער־טאל צו פארוואנדלען. זי האט דעם גאנ־צען ערד־קוגעל געזאלט באהערשען. אלץ איז אמת. אבער די וועלט זייל שלום; די מענשען לעבען נאך שלום. פארוואס זאל מען איצט פארטזעצען די ברוטאלע אקטען פון דער מלחמה־צייט? פארוואס זאל מען ניט דערלאזען צו שאפען חילף פאר די רואינירטע דייטשע פריינען און קינדער, וועלכע טרינקען זיך אין א ים פון הונגער און נויט?!

די ענגלישע רעגירונג איז פאר דער אויפריכטונג פון דייטשלאנד. דאס אליין דארף זייזען די אולטרא־פאטריאטען פון דער ענגלישער ערד; אז עס איז אין די ענגלישע אינטערעסירט אין דעם גודל פון דייטשלאנד; אז עס איז אין די ענגלישע אינטערעסען צו העלפען אויעקשטעלען די דייטשע חרוב־געווארענע ישובים אויף א שטארקען עקאנאמישען באזיס. עס מוז געהמען א סוף צו די ברוטאלע אקטען און אן ערא פון שלום מוז די ערד באהערשען!

פאר אייערע אינטערעסען

דער אויפרוף פון „אידישען זשורנאל" צו די אידישע פעדלער, זיי זאלען זיך ארגאניזירען, האט געפונען אן אפקלאנג. איין ארגאניזאציאנס־פארזאמלונג איז שוין פארגעקומען, און א צווייטער מיטינג וועט היינט פארקומען.

עס איז אין אייערע אייגענע אינטערעסען — אידישע פעדלער, אין איהר דארפט זיך זעהען צו ארגאניזירען וואס שטארקער.

אויב די „לייסענס" זאך זאל ווערען א געזעץ, וועט עס טרעפען אלע פארשיעדענע סארטען פעדלער, און עס איז דארום אין יעדענס אינטע־רעס, פון וואס פאר א סארט פעדלערייז עס זאל ניט זיין, צו פאראינטערע־סירען זיך אין דער זאך און זוכען צו באקעמפען דעם געפאנגטען געזעץ.

פרוכטבארע ארבעט, אייזען אין שמאטע־פעדלער, „הרייגדם" - פעד־לער און אלע אנדערע — דאס געזעץ איז געציעלט געגען אלעמען, און איהר אלע מוזט זיך פארטייידיגען.

וואס וועט שוין זיין נאכדעם ווי מען וועט שוין קענען מאכען א רייזע צו דער לבנה?

דער מענש האט שוין באלד אלץ דערגרייכט, וואס וועט מען ווייטער מאן? וועט מען אפשאפען איזענבאהנען? — וואס דער מענש וועט מאן אין די נעקסטע פאר הונדערט יהר. — מען וועט ארבערמאכען די מענש־ליכע נאטור. — אין 500 יאהר אהרום.

פון א זייטיגען.

מיט עטליכע טעג צוריק איז אין "קר־ריער" דערצעהלט געווארען ווי פראפע־סאר גאדארד פון דער קלארק יוניווערזיטי אין וואוסטער, מאסאטשוסעטס, וועט נעקסטען זומער ארויפשיסען א קויל צו דער לבנה, דערנאך וועט מען פרובירען אין א גרויסער קויל, אהין ארויפשיסען א מענשען.

מיט א פודצער צייט צוריק איז אויך דערצעהלט געווארען ווי נעקסטען זומער וועט מען פון די אלפען־בערג אין דער שווייץ געבען סיגנאלען צום פלאנעט מארס.

דער ערד קוגעל איז שוין דעם מענ־שען באקאנט זיי זיינע צעהן פינגער. טאר־מער איז נאך אהרום דעם נארד פאל דא א גרויסע נענענד וואס איז נאך ניט אייסגעפארשט, טא פארלאזט זיך אויף דער רייזענער גיפס שיף "שענאנדאאה", וועלכע וועט נעקסטען זומער געשיקט ווע־רען פון דער אמעריקאנער רעגירונג א קוק צו טאן וואס עס טוט זיך דארט, אין ווייטען צפון, וואו קיין מענשליכער בליק איז נאך קיינמאל, זינט די וועלט שטעהט ניט געפאלען. מעהר קיין ערטער אויסצופארשען זיינען שוין אויף דער ערד ניט געבליבען. האט דער מענש אנ־נעהויבען צו נישטעהען אויף דער לבנה אויפ'ן מארס, און אנדערע פלאנעטען און שטערען אין הימעל רוים. אבער בלויז געצעהלטע קענען זיך דערמיט פארנעה־מען. טא אין וועלכער ריכטונג וועט זיך דער מענשליכער גייסט פארנעהמען ווען עס וועט שוין אויף דער ערד ניט זיין מעהר וואס צו ענדעקען, אדער צו ער־פינדען?

א בליק אין דער צוקונפט.

אין א נייער אפהאנדלונג איבער די פרוכט פון דער נייער וויסענשאפט, וואס איז ערשט ערשינען, גיט אונז דער וועלט באריהמטער ענגלישער שריפטשטעלער און היסטאריקער ה. ג. וועלס, א געלע־נענהייט אריינצוקוקען אין דער צוקונפט. ער עפענט אויף פאר אונז דעם פאר־האנג איבער דער צוקונפטיגער געזעל־שאפט און ווייזט אונז א שפאנענד בילד.

מר. ה. ג. וועלס האט נאך אין פאריי־גען יאהרהונדערט אין זיינע פיהיגקייטען שע ראמאנען, פאראויסגעזאגט א כך זאך־בען וואס זענען דאן געווען ניט מעהר ווי פאנטאזיעס און זענען שוין איצט מקוים געווארען. שוין דערפאר איז האס מר. וועלס מיינונג א גרויסען ווערט. מר. וועלס איז ניט נאר א מענש מיט א בליק וואס קען זעהען וואס עס וועט זיך טאן אין דער צוקונפט, נאר ער איז אויך נאר פון די גרעסטע וועלט היסטאריי־קער, און זיינע בליקען איבער מענשען און זאכען, האבען הינטער זיך דעם פונדא־מענט פון געשיכטליכע ערפאהרונגען, צוליעב די צוויי מאטיוען זיינען די נייע מיינונגען פון וועלס'ן ניט בלויז אינטע־רעסאנט נאר זעהר ווייכטיג.

וועלס זאגט קורץ כל, אז אויף מעהר קיין ערפינדונגען דארף זיך שוין דער מענש ניט ריכטען אין דער מאטעריעלער וויסענשאפט. דאס הייסט אויף די נעבי־טען וואס קען געזעהען ווערען מיט'ן אויג, אנגעטאפט ווערען מיט'ן האנט, האט שוין דער מענש כמעט אלץ דערגרייכט.

די לעצטע הונדערט יאהר וועלען פארשריבען ווערען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, אלס די עפאכע פון די גרעסטע מאטעריעלע ערפינדונגען. דאמף מאשינען, אייזענבאהנען, דאמף שיפען, עלעקטריע, טעלעגראף, טעלעפאן, ראדיא, עראפלאנען, לופט־שיפען, און טויזענדער אנדערע קלענערע ערפינדונגען פאר דער היים, פאר די פאבריקען, מיינס און אפיסעס. ווייטער וועט שוין דער מענש דערווייל ניט־געהן. מען וועט אויסבע־סערען, מאכען באקוועמער, שעהנער, שנעלער, אבער קיין גאנץ נייע זאכען וועל־לען שוין א לאנגע צייט ניט ערפונדען ווערען.

פון די אלע גהויסע ערפינדונגען וועל־לען אפשר עטליכע אפגעשאפט ווערען און א פופציג אדער הונדערט יאהר ארום. צווישען זיי — אייזענבאהנען און שיפען, זייער ארט וועט פארנעהמען דער עראפ־לאן, די לופט שיף דער מענש וועט דאן קוקען אויף אייזענבאהנען און שי־פען, ווי מיר קוקען היינט אויף די אמאר־ליגע בעלי־עגלות, מיט וועלכע מען פלעגט פאהרען פון איין שטאדט אין דער אנ־דערער.

קען מען דאך פרעגען:

וואס איז מכח דער טעאריע פון פראפעסאר אלבערט איינשטיין, וועלכע וועט מוזען ברענגען א רעוואלוציע אין דער מאטעריעלער וויסענשאפט?

דערויף ענטפערט וועלס אז עס וועל־לען נאך מוזען אריבערגעהן הונדערטער יאהרען ביז איינשטיין'ס טעאריע וועט האבען איין איינפלוס אויפ'ן לעבען. וועל־גען עלעקטריע האט געטראפט אריסטאר טעל מיט 23 הונדערט יאהר צוריק. דעם עראפלאן האט לעאנארדא דע ווינטשי פרובירט ערפינדען מיט פינף הונדערט יאהר צוריק. און איינשטיין'ס טעאריע וועל־כע איז ניט אין פארלייך טיעפער און קאמפליצירטער ווי דער עראפלאן, וועט פארשטאנען ווערען ערשט אין א לאנגע צייט אין א אלגעמיין ארום.

אלזא, אויף נייע דערגרייכונגען אויפ'ן געביט פון דער מאטעריעלער וויס־סענשאפט קען מען זיך דערווייל ניט ריכטען.

"דער מענש, זאגט וועלס, נאכדעם ווי ער וועט שוין האבען ארומגעלאפען איבערן ערד־קוגעל, פון איין פאל ביז'ן אנדערען, נאכדעם ווי ער וועט שוין דער־גרייכען די קוגיז ארומצופליהען דער ערד אין זיבען אדער אכט טעג, אדער ווי אי־בערצושיקען זיין שטימע ארום דער ערד אין איין אויגענבליק, — נאך די אלע אויפטאוגונגען, וועט זיך דער מענש פראק־טיש פארטראכטען ווענען זיך אליין."

פון מאטעריע וועט דער מענש אי־בערגעהן צום גייסט, צו פראקטישע ער־פינדונגען אויף דעם געביט, ער וועט ענ־דערען די באגריפען וועגען א סך פונדא־מענטאלע זאכען אין אונזער לעבען; וועל־גען מאראל, גערעכטיגקייט, ליעבע פאר־בהעבען, עס וועלען זיך ענדערען די באציהונגען פון מענש צו מענש. עס וועט געשאפען ווערען א נייע אדרענונג אויף דער וועלט.

און דא מאכט וועלס די מערקווירד־דיגע ערקלערונג.

"איך האב דאס געפיהל פון יענעם אמעריקאנעס וואנדערער וואס איז באר־גאבט געווען מיט א בליק אדייניצוקוקען אין דער צוקונפט. ער דער דאזיגער וואנדערער, שלעפענדיג זיך מיט זיין פערדעל, מיט א זיבעציג יאהר צוריק, איבער די גרויסע און ווילדע פרעריס (סטעפעס) פון דער וועסט, אין געפאהר יאהר אין הונגער און דורשט און אינדיאנער, וואס שינדען אפ די קעפ, און אלערליי קראנקהייטען, וואס לויערען אויף יעדען טריט, פארברודיגט, מיער מיט צובלו־טיגטע פיס, ערווארטענדיג די פינסטע־רע נאכט, האט דער דאזיגער וואנדע־רער מיט זיין ליכטיגען בליק פוצליגג דערזעהן ווי זיין אייניקעל פאהרט איבער די זעלבע ווייסטע פרעריס אין א גרויסען שנעלען צוג, העל בעלויכטען, און באר־זארגט מיט אלע באקוועמליכקייטען."

אט דאס זעלבע געפיהל האט וועלס, ווען ער טראכט ווענען דער הייגטיגער אדרנונג און דער אמאליגער.

דאס געפיהל פון א נביא.

דער מענש וועט אליין איבערמאכען זיין נאטור.

ענטדעקונגען, פראקטישע ערפינ־דונגען, און אלערליי ענדערונגען וועלען געמאכט ווערען אויף די געביטען פון פסיכאלאגיע, סאציאלאגיע, ביאלאגיע, די סיסטעמען פון אונזערע סקוהלס, אין די געריכטען, טורמעס, — אין די באציה־הונגען פון מענש צו מענש בכלל. אנהויי־בען זענען שוין געמאכט געווארען אויף פיעל געביטען. די ענטדעקונגען פון דעם דאקטאר פרויד (א איד) אויף דעם געביט פון פסיכאלאגיע, פון פארשטעהן די מענש־ליכע נאטור, ווערען פאר דער מענש־הייט האבען אזא ריזיגען ווערט, ווי עס האט היינט פאר אונז א ווערט די ענט־דעקונגען פון אייזיק ניטאן, פאסטער און אנדערע.

פרעגט מען אבער:

קען זיך דער מענש ענדערען? קען נעענדערט ווערען די מענשליכע נאטור?

ניין, מען קען אובערהויפט די נאר־טור ניט ענדערען. אבער אין די פארגאנ־גענע הונדערט יאהר האבען מיר זיך אויסגעלערענט צו טאן און צו פארשטעהן אזעלכע זאכען, פון וואס מיר האבען ניט געהאלטען פריהער ניט געהאלטן. און דאס זעלבע וועט געשעהן ווייטער.

מענשליכע נאטור צו מענשליכע נאט־אפ דאס איז עס. דער ווילדער אין אפריקע איז אויך א מענש. קוקענדיג אויף איהם און קוקענדיג אויף א ציוויליי־זירטען מענשען, קען מען באגרייפען אויף ווי ווייט די מענשליכע נאטור קען אי־בערגעמאכט ווערען.

אבער ביז איצט זענען מיר געווען אזוי פארנומען מיט מאטעריעלע ערפונ־הונגען און אויסבעסערונגען, אז אויפ'ן געביט פון מענשליכקייט איז דער מענש געבליבען דארט וואו ער איז געווען מיט הונדערטער יאהר צוריק. אונזערע געזע־צען, געריכטען, קאנסטיטוציעס, באגריי־פען וועגען מאראל און פארברעכען, וועל־גען חתונה און ערציהונג, זענען אין גרונט געגומען די זעלבע ווי די וואס האב־בען געהערשט דאן ווען מענשען האב־בען געבראנט שטיקלאך האלץ צו באלייכ־טען זייערע הייזער. די באגריפען וועגען געזעצליכקייט זענען הייגטיג די זעלבע וואס האבען געהערשט אין נבוכדנצר'ס צייטען, אין בבל.

די מענשליכע נאטור איז ניט שלעכט, ווען איינער טוט א שלעכטע זאך, איז עס כמעט דורכאויס די שולד פון די אומ־שטענדען. אין גנבות און גזהות אין שווינדלערייען איז שולדיג די ארימקייט, אדער די שרעק פאר ארימקייט. אין גע־וויסע מאדרען איז שולדיג די איינגעוואר־צעלטע קנאה. אייפערזוכט אדער די פאר שימעלטע הייראטס געוועזען. פארברע־כענס ווערען באגאנגען דורכדעם וואס עס קומט אויס צו לעבען א לאנגווייליג לע־בען. די מייסטע ארעסטאנטען אין די טורמעס זענען קרבנות פון מענשליכער עלענדקייט און אונבעהאלטענקייט. שאפט אפ די אומשטענדען וועט איהר אפשאפען כמעט אלע פארברעכענס.

און צו די וואס גלויבען ניט, אז עס קען געשאפען ווערען אן אנדער ארדנונג, זאגט וועלס, אזוי:

מיט פופציג יאהר צוריק האבען וואס אויף דער וועלט טוט זיך, וואלט נעוויסע מענשען געוואוסט, אז מען קען איך דערזעהן, אז מענשען פלעהען ווי מיט קען אפשר אביסעל שנעלער. אבער איך בין זיכער, אז דער גאנצער גייסטיגער לע־בען וועט זיין אזוי פארגעשריטען אז די היינטיגע ערציהונג, מאראל א. א. וו. וועט אין פארגלייך מיט יענער אויסקו־קען, ווי דאס ביידעל פון א ווילדען קוקט אויס אין פארגלייך ניט דער וואיילוואר־טע בילדונג.

איך פארבלייב מיין טייערער הער מיט דער גרעסטער אכטונג, אייער זעהר ערגעבענסטער

אהרן יהזקאל הארט.

צו האנארייבל דזשאהן נעלסאן, קווייבעק.

דאס פינפטע קאפיטעל

אידען און ארמיי דיענסט

די אודען אקטיוו אין דער ארמיי און אין דער מיליין — די מלחמה פון 14־1812 און דער אויפשטאנד אין קאנאדע — דער פאל מיט בנימין הארט

פיעלע פון די ערשטע קאנאדער אידישע איינוואוינער זע־נען געווען, ווי מיר האבען געזעהן אין די פריהערדיגע קאפיטלאך, פארבונדען מיט דער ארמיי. אבער זיי זענען עס געווען ניט נאר אלס פראוואנט־צושטעלער א. ד. ג., נאר זיי זענען אויך געווען אקטיוו באטיילינט אי אין דיענסט פון דער שטענדיגער ארמיי אין אין דער מיליין.

פיעל שטורמדיג זענען געווען די יארען פון דער ערשטער העלפט אינ'ם ניינצעהנטען יאהרהונדערט, אין אין יענער שטורמדי־גער פעריאדע, דער קריעג מיט אמעריקע, און דער קאנאדער אויס־שטאנד פון 38־1837, אנגעפירט פון פעפינו, מעקענזי אכן אנדערע רעוואלוציאנערע פירער — אין די צוויי בלוטיגע פאסירונגען אין לאנד זענען די אידען געווען שטארק באטייליגט. ווען ביים אויס־שטאנד זענען די בירגער פון לאנד געווען צוטייל אין צוויי גרופעס, אין ליאליסטען אין אין רעבעלען, איז צוזאמען מיט דיי, אויך צו־טייל געווען די קליינע גרופע אידען, וועלכע האט זיך קאנצענט־רירט ארום דער שפאניש־פארטוגעזישער "קאנגרעגיישאן", וועלכע האבען זיך אויך אקטיוו באטייליגט אינ'ם קאמף. מיטגליעדער פון די פאטייליגע דייוויזיע, הארט דזשאזעף און אנדערע האבען זיך אקטיוו באטייליגט אויף דער ליאיאלער זייט, און די קאנגרעגיישאן איז שפע־טער געלויבט געווארען פאר דער דאזיגער טאט.

יעקב הענרי דזשאזעף שמואל דייוויד בנימין הארט

שמואל דייוויד, דער צווייטער זון פון לאזארוס דייוויד און אהרן הארט'ס אן איידים (געבוירען אין מאנטרעאל, 1766, נעשטאר־בען אין 1824), האט טראץ זיינע גרויסע הארבעלס־פארבינדונגען זיך אנגעשטויסען אין דער בריטישער ארמיי, ווען די מלחמה מיט אמעריקע האט אויסגעבראכען אין 1812, און האט געווען מיליי־טערישע אויסצייכנונגען. צוויי פון זיינע זין האבען שפעטער אויך געדיענט אלס קאוואלעריע אפיצערען אין דער רעוואלוציע פון 8־1837, און האבען זיך אויסגעצייכענט ביי עטליכע צוזאמענ־שטויסען. אין דער רעבעליאן איז אויך געווען אקטיוו יעקב הענרי דזשאזעף, וועלכער האט געשפיעלט אזא ראליע אין דער באן און טעלעגראף ענטוויקלונג אינ'ם לאנד, פארטרעטענדיג דעם אמט פון שליח, פירענדיג די וויכטיגע מיטטיילונגען צווישען די ענגלישע גע־נעראלען דזשאזען קאלבאר און גענעראל וועטעראל, אן אמט וואס איז געווען פארבונדען מיט גרויס לעבענס־געפאר. און וואס האט נאר געקענט געטון ווערען אין די פינסטערע נעכט. ווען די געפאר ענט־דעקט צו ווערען פונ'ם שונא איז געווען א קלענערע. ער האט אויך פארנומען אן אפיציערען־שטעלע אין א רעגימענט. און זיך געמאכט נוצליך אויף די פארשיעדענסטע געביטען פון אלמיי־דיענסט.

אין דער מלחמה פון 14־1812 האט אויך יחזקאל הארט, וועמען מען האט ניט דערלאזען פארנעמען א פארלאמענט־פלאץ, געדיענט אלס מיליי־אפיצער.

דאך וויזט אויס, אז אויך אין דער ארמיי־דיענסט, האבען זיך אידען אנגעשטויסען אין פאראורטיילען גענען זיי.

א וויכטיגער היסטארישער דאקומענט וועגען דעם — קומענדען מיטוואך.

דער איד אין קאנאדע

— פון —

אברהם ריינוויין

די געשיכטע פון די אידען אין קאנאדע ביז דער מאדערנער צייט.

Copyright applied for

א בריעף וועגען יחזקאל הארט'ס טויט

צווישען די מאנוסקריפטען אין די קאנאדער רעגירונגס־ארכי־ווען געפינט זיך פאלגענדער בריעף, געשריבען פון אהרן יחזקאל הארט צו דזשאזען נעלסאן פון קוויבעק, רעדאקטאר פון דער "קוויבעק גאַ־זעט", וועלכער האט א היסטאריש באדייטונג ניט נאר צוליעב דער הארט־אפערע גופא, נאר וועלכער דיענט אויך אלס באווייז, אז צו יענער צייט זענען די אידען אין די אנגליש־שפרעכענדע מינאריטעט געווען אין די נאהענטסטע און פריינדליכסטע באציהונגען. דער בריעף (אויף פארעפענטליכט אין באנד 26 פון די פובליקאציעס פון דער אמעריקאניש־אידישער היסטאריישער געזעלשאפט) לעזט זיך:

"טהרי רייווערס, סעפטעמבער 18, 1843.

מיין טייערער הער: —

עס איז מיט טיעפען טרויער וואס איך דארף אייך מיטטיילען די טרויעריגע ידיעה וועגען דעם טויט פון מיין פאטער, יחזקאל הארט, עסקווייער, סעניאר פון ביקאנאקאנ, אלס 73 יאר, וועלכער האט זיך אפגעשיידט פונ'ם לעבען לעצטען שבת. איך נעם מיר די פרייהייט אייך עס מיטצוטיילען, ווייל איך גלויב אז איר זייט איינער פון מיין פאטער'ס טייערסטע פריינט. און פון די פיעלע מאל וואס ער האט דערמאנט אייער נאמען, קען איך אורטייל־לען, אז איר זייט געווען פון אייזיק נעלסאן.

איר געדענקט זיכער די פראמינענטע ראליע, וואס ער האט גע־שפיעלט אין דער פראווינצ'ס אנגעלעגענהייטען אין די יארען 9־1808, וואס האט געבראכט צו־זיין אויסשליסונג פון דער פראווינציעלער לעגיסלאטור, ווען סער דזשיימס ה. קרעיג, דאן דער גאווערנער האט זיך ענטזאגט אונטערצושרייבען א נייעס "ריט" פאר דער ערוועהלונג פון אן אנדער מיטגליעד פאר דער שטאדט, אנגעבענדיג אלס איינע פון די אורזאכען פאר דער אויפלעזונג פונ'ם פארלאמענט אין יענער צייט, אז די מיטגליעדער פון דער "אסעמבלי" האבען געזוכט אוועק צונעמען די רעכט ביי א רעפפעזענטירטען טייל פון זיין מאיעסטעט'ס אונטערטאנען אין דער פראווינץ.

מיין פאטער איז אין 1808 ערוועהלט געווארען נעגען זיין ווילען, אין דורך דער כמעט איינשטימיגער בירגערשאפט פון טהרי ריווערס, וועלכע האט דוקא געוואלט, מיט א טאג פריהער, אז ער זאל קאנדי־דירען ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס ביי די וואלען זענען געווען אנ־דערע דריי אדער פיער קאנדידאטען, און דאס בלויז פון דער קא־מוניישער געמיינדע. נאך דער אייפלעזונג פונ'ם פארלאמענט איז ער וויעדער ערוועהלט געווארען אין 1809, טראץ זיין פריהערדיגער אויסשליסונג.

איך קען אייך פארזיכערען, אז דעם רעספעקט וואס ער האט געהאט ביי די איינוואוינער פון טהרי ריווערס, צו יענער צייט, האט ער עס אויך געהאט די גאנצע צייט, און אז עס איז נישט קיין איין פערזאן אין דער געמיינדע, וועלכער זאל ניט קענען עדות זאגען וועגען זיין ערהענהאפטען כאראקטער, וואס ער האט שטענדיג פאר־